

Euregio Scheldemond

Gouvernementstraat 1
B - 9000 Gent
tel. +32 (0)9/223 88 47
fax +32 (0)9/233 63 21

<http://www.euregioscheldemond.be>

De projectpartijen

Interprovinciaal Proefcentrum voor de Biologische Teelt v.z.w.

Ieperseweg 87
B - 8800 Beitem-Rumbeke
Tel.: +32 (0)51-261400
Fax: +32 (0)51-240020
E-mail: povlt.pcbt@west-vlaanderen.be

<http://www.pcbt.be>

Stichting ter exploitatie van de proefboerderij "Rusthoeve"

Noordlangeweg 42
4486 PR Colijnsplaat (NL)
Tel.: +31 (0)113-693000
Fax: +31 (0)113-695638
E-mail: proefboerderij_rusthoeve@ziezo.biz

Provinciaal Proefcentrum voor de Groenteteelt v.z.w.

Karreweg 6
B - 9770 Kruishoutem
Tel: +32 (0)9 381 86 86
Fax: +32 (0)9 381 86 99
E-mail: info@proefcentrum-kruishoutem.be

<http://www.proefcentrum-kruishoutem.be>

DLV adviesgroep n.v.

BU Plant
Groeneweg 5
3273 LP Westmaas (NL)
Tel.: +31 (0)186-573011
Fax: +31 (0)186-572122
E-mail: mg503@dlv.nl

<http://www.dlv.nl>

Het project "**Grensoverschrijdend Biologisch Boeren**" heeft tot doel kennisuitwisseling en -ontwikkeling omtrent biologische landbouw te stimuleren via grensoverschrijdende interactie tussen biotelers, proefcentra en potentieel omschakelende boeren in Zeeland en Vlaanderen.

Via deze driemaandelijks nieuwsbrief houden wij u op de hoogte van alle activiteiten in het kader van het project.

Gratis inschrijven op deze nieuwsbrief kan via de hiernaast vermelde projectpartners. Biologische boeren in het gebied ontvangen deze nieuwsbrief automatisch.

In dit nummer:

Studiedag "Gezonde biologische bodem" schot in de roos	2
'Biologische landbouw in grensoverschrijdend perspectief'	3
Aandacht voor onderstammen vruchtgewassen in biologische teelt.....	5

Dit project werd mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de provincies

Studiedag "Gezonde biologische bodem" schot in de roos

De studiedag "Gezonde biologische bodem" van 23 september jl. kon op een massale belangstelling rekenen: ruim 75 personen zakten naar het bedrijf van Krist Hamerlinck in Assenede af om meer te vernemen over bemesting en ziekteverendheid van bodems in de biologische glasgroenteteelt.

De beheersing van grondgebonden ziekten en plagen heeft dan ook op zijn minst een grote symbolische waarde. Niet voor niets riepen een groot aantal telers een paar jaar terug luid dat ze zouden stoppen met telen wanneer een grondontsmetting onvermijdelijk werd. Stomen gaat immers in tegen de filosofie die steekt achter de biologische teeltwijze omdat het zowat alle bodemleven kapot maakt – ook de nuttige organismen. Ondertussen zijn er een paar jaren verstreken en heeft bijna elk van deze telers reeds gestoomd. De realiteit verplichtte hen tot deze verscheurende keuze.

Bemesting in biologische glasgroenten

In een eerste bijdrage bracht Pieter de Visser (PRI, Wageningen) verslag uit van een aantal bemestingsproeven in biologische glasgroenten. Hij bracht de verschillende N-stromen (mineralisatie, denitrificatie,...) tijdens de teelten in kaart.

Wim Voogt (PPO, Naaldwijk) en Willemijn Cuijpers (LBI, Driebergen) gingen verder in op dit thema. Vooral de afstemming van de bemesting op de behoeften van het gewas kreeg in hun presentatie ruime aandacht. Een eerste versie van een rekenmodel werd voorgesteld. Het programma laat toe om na te gaan wat de aanbreng is (in eenheden NPK) voor de meest gebruikte organische meststoffen zodat er snel naar een passende combinatie van meststoffen kan gezocht worden om de behoefte van het te telen gewas te dekken.

Onderzoeksresultaten aaltjes, beheersing in de praktijk en ziekteverendheid van compost

Na een rondleiding op het gastbedrijf en een pauze lichtte Nicole Viaene (CLO, Merelbeke) een vergelijkend onderzoek naar aaltjes in gangbare en biologische teelten onder glas in Vlaanderen toe dat het CLO, in samenwerking

met PCG, uitvoerde. *Meloidogyne*, *Tylenchus*, *Paralongidorus* en *Globodera* zijn de soorten die bij deze survey teruggevonden werden. In de biologische glasgroenteteelten werd vooral *Meloidogyne hapla* teruggevonden. Antagonist *Pasteuria penetrans* werd niet gevonden. Enkel bij saprofage nematoden en enkele *Globodera*-juvenielen werd schimmelinfectie vastgesteld. Deze geïnfecteerde aaltjes werden enkel op biobedrijven aangetroffen. Verder bleek evenwel dat in de grondmonsters van drie bedrijven, waarvan één gangbaar, nematofage schimmels werden gevonden, zij het dan in lage aantallen.

Vervolgens bracht Jaak Ryckeboer (KUL, Leuven) het relaas van het onderzoek van zijn team naar ziekteverendheid van verschillende compostsoorten. De voorlopige resultaten scheppen verwachtingen, maar voorlopig is er nog maar weinig in de praktijk bruikbare informatie beschikbaar.

Meer praktische tips bracht Jan Amsing (PPO). Hij bracht een overzicht van alle technieken die in de praktijk gebruikt worden om aaltjes te beheersen: grondontsmetting, vanggewassen, biologische bestrijding, bedrijfshygiëne, ...

Resultaten onderstammenproeven

De meeste telers wachtten echter vol ongeduld op de bijdrage van Leonie Hogendonk (PPO), met name de eerste bevindingen van de onderstammenproeven in tomaat, paprika, komkommer en aubergine die PPO en PCG samen aanlegden. Meer hierover vindt u verder in deze nieuwsbrief.

Wie meer informatie wil, kan de gebundelde presentaties opvragen bij Kurt Cornelissen, PCG, tel ++ 32 (0)9 381 86 86.

'Biologische landbouw in grensoverschrijdend perspectief'

Op woensdag 20 oktober had in het West-Vlaamse Provinciehuis Boeverbos te Brugge de themadag 'Biologische landbouw in grensoverschrijdend perspectief' plaats. De themadag ging uit van de provincies Zeeland, West- en Oost-Vlaanderen en werd georganiseerd i.s.m. de Vakgroep Landbouw Euregio Scheldemond en het Interregproject 'Grensoverschrijdend Biologisch Boeren'. Met een ruim en divers publiek werd in het bijzonder nagedacht over het beleid en de keten- en marktontwikkeling van de biologische landbouw in Vlaanderen en Nederland.

Biologische landbouw in Vlaanderen vs. Zeeland

Zowel in Vlaanderen als in Zeeland ligt het percentage bio-areaal achter op het landelijk gemiddelde. De biologische landbouw in deze grensregio's verschilt echter sterk van elkaar. In Zeeland is er een belangrijke cluster van vrij grote akkerbouwbedrijven. De andere sectoren zijn er beperkt en vrij verspreid. In Vlaanderen liggen de bedrijven, vooral gespecialiseerd in groenten of veeteelt, verspreid over het hele grondgebied en is er diversiteit troef.

Beleid

Biologische landbouw is één van de vormen van duurzame landbouw die een meerwaarde creëert en verloning verwerft voor de extra inspanning. Vanuit die optiek zal ook de nieuwe Vlaamse regering biologische landbouw blijven stimuleren, verder bouwend op de actieplannen 2000-2003, verklaarde kabinetschef Joris Relaes. De krijtlijnen van het beleid omvatten keten- en marktontwikkeling teneinde de productie op niveau te krijgen van het verbruik, communicatie met de gangbare landbouw en promotie naar het brede publiek. Verder zal, uitgaande van een onderzoek dat dit najaar is gestart, gekeken worden naar mogelijkheden ter verbetering van het biologisch controlesysteem. Vanuit Nederland stelde Niek Joanknecht van het Ministerie LNV de nieuwe beleidsnota voor. Vergeleken met Vlaanderen waar de vraag het aanbod overstijgt, heeft men in Nederland meer te maken met onvoldoende vraag. Dit noopte tot een omslag in het beleid van productieondersteuning naar marktontwikkeling en vraagstimulering. Hiertoe werd in 2001 een convenant afgesloten tussen alle marktpartijen, ngo's en banken. Diverse acties gericht op het opschalen van de biologische consumptie werden opgezet vanuit de 'Task Force'. Een krachtige aanpak waarmee men ondanks het niet behalen van de geambieerde groeicijfers, er toch in slaagde de ketensamenwerking en het productenaanbod te verbeteren, zo blijkt uit de

recente evaluatie van de voorbije periode. Het nieuwe beleid zal daarom de vraaggerichte aanpak op basis van een convenant verder zetten en versterken. Daarmee blijft men ook vasthouden aan de eerder gestelde doelstellingen om te komen tot 10 % productieareaal tegen 2010 en 5 % consumentenbestedingen tegen eind 2007. Een nieuw actiepunt is het aanpakken van het prijsverschil tussen gangbaar en biologisch, één van de grootste knelpunten in de marktontwikkeling. Verder zal meer werk worden gemaakt van een verbeterde afstemming op tussen het landelijke en regionale beleid. Markant in de vergelijking tussen het beleid in beide grensgebieden is niet alleen de aanpak van de afzetbevordering maar ook de beschikbare middelen. Het stimuleringsbudget voor biologische landbouw in Nederland bedraagt zowat 20 miljoen euro op jaarlijkse basis t.o.v. naar schatting 1 miljoen euro/jaar in Vlaanderen.

Keten- en marktontwikkeling

Ketenmanagers Paul Verbeke en Kees Rijnhout schetsten de realisaties, noden en toekomstige ontwikkelingen om de afzet in respectievelijk Vlaanderen en Nederland te bevorderen. In Vlaanderen richt men zich vooral op een betere afstemming van vraag en aanbod, terwijl de Nederlandse ketenmanagers vooral inzetten op het faciliteren in en stimuleren van de afzetketen. Duidelijk is dat de 'Task Force' in Nederland heel wat meer beweging in de handelskanalen op gang heeft gebracht t.o.v. Vlaanderen. Een groter bestedingsbudget en een sterk management onder regie van het 'Convenant Marktontwikkeling Biologische Landbouw' liggen hiervan aan de basis. Kansen voor de biosector liggen volgens Kees Rijnhout vooral in het benadrukken van de meerwaarde van bio, lokale initiatieven en het bieden van voordelen richting consument, zoals gemakvoeding. Grootste bedreiging zijn de kostprijverschillen. Oplossingen hiervoor moeten voornamelijk gezocht worden in verbeteringen op logistiek niveau, want, zo stelt

de ketenmanager, kostprijsverlaging mag zeker niet ten koste gaan van het inkomen van de ondernemers.

Workshops

In de namiddag werd, via een drietal gerichte workshops, vanuit telers-, consumenten- en handelsinvalshoek, ingegaan op de nodige randvoorwaarden om biologische landbouw in de Euregio Scheldemond verder te ontwikkelen. Het centrale thema daarbij was 'keten- en marktontwikkeling'. Iedere workshop werd ingeleid door een gastspreker en in elke groep werd gepeild naar de verwachtingen ten aanzien van het beleid, onderzoek en voorlichting en grensoverschrijdende samenwerking. Hierbij kort de hoofdpunten die over de verschillende werkgroepen heen werden aangegeven.

Suggesties bijdrage overheid

Communicatie en sensibilisatie via actieve promotie naar de consument moet voor de overheid een prioriteit zijn in haar beleid. Enkele aandachtspunten die daarbij genoemd worden zijn het benadrukken van de meerwaarde en het belang van (kwaliteitsvolle) voeding. Daarnaast heeft de overheid een belangrijke voorbeeldfunctie via b.v. biologische catering in diverse overheidsinstellingen, maar evengoed in scholen en ziekenhuizen. 'De beperkte middelen maken het echter moeilijk dergelijke, meer doelgerichte promotieacties uit te voeren, aldus Vlaams marketingadviseur Luc Van Bellegem. Vooral aan Vlaamse zijde werd naar het beleid toe geopperd om meer middelen vrij te maken. Een eerste oplossing is naar het voorbeeld van het Nederlandse convenant, naast de overheid en de sector ook andere marktpartijen te stimuleren om bij te dragen aan het promotiefonds. Tot slot wordt van de overheid verwacht dat ze een faciliterende rol speelt in de breedte, met name door het ondersteunen van samenwerking en afstemming tussen de ketenpartijen.

Suggesties bijdrage onderzoek

Het onderzoek moet vooral een ondersteunende rol vervullen en voorzien in basisinformatie en objectieve cijfers. Thema's die verdere studie vergen, zijn onderbouwing van de voordelen, verdere verduurzaming van de (biologische) landbouw, de wensen van de consument en effectieve beïnvloeding van het koopgedrag. Primair onderzoek moet daarbij verricht worden naar objectieve duurzaamheidsindicatoren en een degelijke definiëring van het probleem. Is

het bij de consument bij voorbeeld een probleem van bewustwording, acceptatie of kostprijs?

Verder is er nood aan meer prijstransparantie in de hele keten en economische gegevens.

In de plenaire discussie werd aandacht gevraagd voor synthese en uitwisseling van kennis enerzijds, waarbij het van belang is dit tussen de sectoren te doen, en anderzijds het overdragen van kennis op verschillende niveaus. Onderzoek naar biologische teelttechnieken heeft tenslotte een blijvende rol als laboratorium voor duurzame landbouw.

Grensoverschrijdende samenwerking

Uit de verschillende werkgroepen kwamen volgende parallellen naar voor betreffende aspecten die grensoverschrijdend kunnen worden aangepakt: het afstemmen van vraag en aanbod, harmonisatie van de regelgeving, afstemming van onderzoek en het ontwikkelen van één gezamenlijk kennisnetwerk.

Hierop aansluitend ging het plenaire debat in op wat nu eigenlijk de belemmeringen zijn tussen Vlaanderen en Nederland om effectief te gaan samenwerken. 'In zekere zin zien we elkaar nog te veel als concurrenten', werd opgemerkt. Daarnaast spelen wellicht de verschillen in wetgeving een rol en moet eerst duidelijk gemaakt worden wat de meerwaarde is van grensoverschrijdend te werken.

Besluiten

Gedeputeerde Gabriël Kindt sloot de dag af met enkele conclusies. 'Biologische landbouw is een dynamische sector met uiteenlopende visies en zowel kansen als bedreigingen.' Terwijl in Vlaanderen de productie nog niet op niveau is van de consumptie, richt men zich in Nederland sterk op het creëren van meer vraag en het professionaliseren van de keten. Algemeen wordt vastgesteld dat bio nog onvoldoende bekend is bij het brede publiek en dat het afzetapparaat nog niet voldoende gestructureerd is. Prijs is een belangrijk knelpunt. De heer Kindt geeft hierbij volgende vraag mee: 'Is de sector in staat via een betere ketenafstelling en logistiek het prijsverschil drukken?'

Duidelijk is dat Vlaanderen en Nederland tegen dezelfde problemen aanlopen. Naast suggesties voor het toekomstig beleid, werd door de aanwezigen ook het signaal gegeven om in de toekomst meer grensoverschrijdend te gaan samenwerken.

Een volledig verslag van de workshops met hand-outs van de presentaties is op te vragen bij Inge De Keyser, Euregio Scheldemond, tel. +32 (0)9/223 88 47

Aandacht voor onderstammen vruchtgewassen in biologische teelt

Binnen het project Biokas is eind vorig jaar onderzoek naar onderstammen bij komkommer, aubergine, tomaat en paprika gestart om het productieverlies als gevolg van een aangetast wortelgestel tegen te gaan. Dit onderzoek werd uitgevoerd door PPO Glastuinbouw (Naaldwijk, Nederland) in samenwerking met de telers, en het PCG (Kruishoutem, België) met financiële steun vanuit het Interregproject. Tijdens de start en uitvoering van het onderzoek is intensief contact onderhouden met alle betrokkenen om tot onderzoek te komen met maximaal resultaat voor de biologische teelt.

Probleemstelling

Het telen in de grond, zoals bij een biologische teelt, kan allerlei problemen tot gevolg hebben vanwege de daar aanwezige schimmels en organismen. De ondergrondse delen van de gewassen worden vaak zozeer belaagd dat een groeistagnatie of, in het ergste geval, dode planten het gevolg zijn. Om deze verliezen te beperken, is in de eerste plaats de keuze van goed uitgangsmateriaal van belang. Hierbij zijn naast resistenties tegen ziekten, ook een sterk groeiend wortelgestel belangrijk om meer weerstand te bieden tegen ziekteverwekkers in de bodem.

Selectie onderstammen

Om tot een kansrijke serie onderstammen te komen zijn de in Nederland en Vlaanderen opererende veredelingsbedrijven gevraagd om onderstammen in te sturen die in binnen- of buitenland perspectiefvol leken te zijn. Voor komkommer is specifiek om materiaal gevraagd met een mindere gevoeligheid voor aaltjes, voor tomaat ook om kurkresistentie.

Op deze wijze is bij de vier gewassen een uitgebreide serie onderstammen op meerdere praktijkbedrijven komen te liggen in Nederland en Vlaanderen. Plantenkwekerij Grow Group te Naaldwijk heeft alle onderstam-ras combinaties geënt en de opkweek van de jonge planten verzorgd. Niet alle onderstammen kiemen en groeien even snel, maar Grow Group heeft haar uiterste best gedaan gelijkwaardige partijen te creëren.

Voor komkommer zijn zeven onderstammen onderzocht (allen geënt met Aviance), bij paprika zeven (geënt met Ferrari); deze serie is aangevuld met ongeënte Ferrari. Vijf onderstammen zijn voor aubergine én tomaat beproefd, de serie aubergine (geënt met Orion) is verder aangevuld met twee onderstammen, de serie tomaat (geënt met Cedrico en Classy) is aangevuld met zes onderstammen.

Proefopzet

Voor alle teelten is de proef opgezet voor een zaai- en plantdatum in de winter tot het vroege voorjaar. Dit heeft tot gevolg dat de komkommerproeven zijn afgerond bij het beëindigen van de voorjaarseelt. De proeven bij de andere drie vruchtgewassen lopen tot het najaar.

Op elf biologische bedrijven in Nederland en Vlaanderen is de productie bijgehouden en zijn kwaliteitswaarnemingen uitgevoerd. Deze laatste geven een goed beeld van de gezondheid van de ondergrondse delen. Het PCG coördineert de proeven op de drie bedrijven in Vlaanderen. PPO Glastuinbouw doet dit op de Nederlandse bedrijven en zorgt tevens voor de coördinatie en gegevensverwerking van de hele proefopzet. Verder worden vrucht- en gewasbeoordelingen georganiseerd voor belangstellenden. Hieronder volgt een korte impressie van de uitkomsten van het onderzoek.

foto PCG, Kruishoutem, 12-nov-04

Tabel 1: Overzicht van de beproefde onderstammen en hun resistenties (PPO / PCG, 2004)

Ras	Herkomst	Gewas	Resistenties volgens opgave veredelingsbedrijf
Black-Seeded	Sakata	Komkommer	Phomopsis
64-05 RZ / Azman	Rijk Zwaan	Komkommer	Fusarium, pythium, verticillium, groeikrachtig
NUN 4001 RT	Nunhems	Komkommer	Nematodenresistentie
Bombo	Bruinsma	Komkommer	sterk wortelgestel
nr 2	Bruinsma	Komkommer	sterker wortelgestel (zal niet in het handelsverkeer komen)
verbeterde Bombo	Bruinsma	Komkommer	sterk fusarium tolerant
TZ 148	Clause Tezier	Komkommer	FusOxysp.f.sp.meloris (0,1,2,1-2) Verticillium dahliae
Maxifort	De Ruitier	Aubergine / Tomaat	ToMV V F2 Fr MaMjMi PI
Beaufort	De Ruitier	Aubergine / Tomaat	ToMV V F2 Fr MaMjMi PI
Big Power / 61-063 RZ	Rijk Zwaan	Aubergine / Tomaat	ToMV V Va F2 Fr Mi PI
Yedi / 61-060 RZ	Rijk Zwaan	Aubergine / Tomaat	ToMV V Va F2 Fr Mi PI
Spirit	Nunhems	Aubergine / Tomaat	ToMV F2 Va Vd Fr MaMjMi PI
Brigior	J.P. Gautier & Fils	Aubergine	Tm V F2 N Fr C5
Homerun	Bruinsma	Aubergine	ToMV C5 V F2 Fr N Cr
He-Wolf / 4801	S & G	Tomaat	ToMV Va Vd Fol:1,2 Fr MaMiMj Sbl
TM 00089	Sakata	Tomaat	V F2 Rs MiMjMaMh
SC6-301	Sakata	Tomaat	ToMV V F2 Fr P B MiMj
Energy	Nickerson-Zwaan	Tomaat	ToMV V Fol:0,1 For PI M
Kyndia	Nickerson-Zwaan	Tomaat	ToMV V Fol:0 PI M Cf5
Haz 4402	Hazera	Tomaat	ToMV Fol:0,1 For PI Vd N
SK3 - 300	Sakata	Paprika	Tm, Phytophthora tolerant
nr 16 / Tm 888	Bruinsma	Paprika	erg groeikrachtig
nr 17 / Tm 999	Bruinsma	Paprika	sterk tegen Phytophthora capsici, Bacterial Wilt
nr 18 / Galaxy	Bruinsma	Paprika	erg sterk tegen Phytophthora capsici, Bacterial Wilt
DRO 3407	De Ruitier	Paprika	Tm2 (N)
Snooker	S & G	Paprika	Tm0, PVY tolerant, tolerantie tegen: wortelknobbelaaltjes, Phytophthora capsici, kurk
DRO 3403	De Ruitier	Paprika	Tm2 (N)
Ferrari ongeënt	Enza	Paprika	Tm2

Resultaten

Bij komkommer blijkt de onderstam een uitwerking te hebben op de waslaag die op de vruchten ligt. Deze is bij de ene onderstam bijna afwezig en bij de andere duidelijk aanwezig. De kiloproductie heeft zoals verwacht een relatie met het wortelgestel en de hoeveelheid waargenomen 'knol'. Jammer genoeg werd er weinig verschil waargenomen tussen de onderstammen in de gevoeligheid voor knol: op besmette gronden vertoonden alle onderstammen wortelknobbels.

De paprikaonderstammen gaven wel een productieverval maar voor sommigen waren dit negatieve waarden ten opzichte van de ongeënte Ferrari. Met een aantal onderstammen werd deze productie geëvenaard en alleen DRO 3403 (De Ruitier) kwam met een hogere productie uit de bus.

Helaas zijn bij de aubergine en tomaat weinig effecten van de onderstam te zien op de productie. Niet verwonderlijk is de productie bij

beide gewassen wel afhankelijk van de hoeveelheid waargenomen knol en kurk en bij tomaat ook van het aantal dode planten.

Dat er geen sprake is van grote verschillen kan liggen aan het feit dat de onderstammen eenzelfde mate weerstand bieden aan ziekten en plagen; helaas geldt bij komkommer dat geen van de onderzochte onderstammen een duidelijke weerstand biedt voor aaltjes (*Meloidogyne spp.*). Bij een gewas als paprika kan het uitblijven van grote verschillen veroorzaakt worden door een op dit moment redelijk schone grond. De vraag is natuurlijk of deze situatie ook in de toekomst stand houdt.

*Leonie Hogendonk & Piet Steenbergen,
PPO Glastuinbouw, Naaldwijk
Kurt Cornelissen, PCG, Kruishoutem*

*Een uitgebreid proefverslag is te verkrijgen bij
PPO Glastuinbouw, tel. +31 - 174 636750.*